

cept van goed en kwaad wat we bij apen zien is een indeling in acceptabel en niet-acceptabel gedrag. In de chimpanseekolonie in Arnhem wilden twee halfwassen vrouwtjes 's avonds niet het buitenverblijf verlaten en de nachthokken ingaan.

Daardoor moesten de andere chimps twee uur langer op eten wachten, want de regel is dat de hele groep pas eten krijgt als iedereen binnen is. Die tieners werden door de verzorgers 's nachts apart gezet om repressailles te voorkomen, maar de volgende dag kregen ze van de hele kolonie op hun donder. Daarmee heeft de groep duidelijk gemaakt dat ze hun gedrag niet accepteert.

"Pas als je zulke regels, en de waarden en idealen die daarachter schuilen, internaliseert en beargumenteert, kom je bij een concept van goed en kwaad. Ik denk dat wij veel dieper internaliseren dan dieren, tot een punt waarop we geen straf uit de groep meer nodig hebben, maar onszelf bestraffen door slechte gevoelens te hebben over bepaalde acties."

Beseffen dieren echt dat ze iets verkeerd gedaan hebben?

"Op het moment dat een hond een van die broodjes hier opeet, beseft hij niet dat dat slecht is. Pas als jij binnenkomt, kan het dier heel neerslachtig reageren, zelfs wanneer je niet ziet wat er is gebeurd. Die hond heeft een gevoel voor wat jij wel of niet gaat accepteren, en een daarmee verbonden angst. Soms gaat het zelfs dieper: er zijn gevallen bekend van honden die depressief werden toen ze iets gedaan hadden wat niet mocht. De hond van Konrad Lorenz was er dagen ziek van toen hij zijn baas per ongeluk had gebeten. Zonder dat die hem had bestraft."

Is dat een schuldgevoel of een kwestie van conditionering?

Die hond heeft geleerd dat hij straf krijgt als hij bepaalde dingen doet.

"Ja, maar als we het gedrag van die hond vereenvoudigen en geconditioneerd noemen, dan is mijn tegenvraag: is menselijke schuld eigenlijk wel meer dan dat? Wij beginnen ook gewoon met conditioneren. We zeggen tegen een kind: je moet dat niet doen. Er is een doorgaande lijn van geconditioneerd zijn tot echte schuldgevoelens hebben. Er is geen fundamenteel verschil tussen ons en die hond."

In de vaderlandse pers is een tijdlang gediscussieerd over de vraag of moraal mogelijk is zonder religie. Is die vraag nu opgelost?

"De moraal is veel ouder dan de godsdienst. Het is arrogant om te denken dat de godsdienst de moraal heeft gebracht. Mijn zienswijze is dat moraliteit verankerd is in de biologie.

"Moraliteit is een natuurlijke neiging, maar hoe we die moraal invullen is iets wat we onderling beslissen."

Het enige wat godsdienst kan doen is de moraal versterken of in een bepaalde richting sturen. Onze huidige godsdienst is tweeduizend jaar oud. Ook als religie in het algemeen al een miljoen jaar bestaat, is dat toch vrij recent. Ik heb het idee dat ons gevoel voor moraal ouder is dan de taal. Gevoelens van verplichting, regels en wederkerigheid zijn allemaal aanwijsbaar bij andere soorten. Dat betekent dat moraal al zes miljoen jaar deel uitmaakt van onze ontwikkeling."

In hoeverre zitten wij vast aan die biologisch verankerde moraal? Is het niet een verschil met dieren dat wij iets anders kunnen doen dan de natuur ons voorschrijft?

"De natuur schrijft niks voor, de natuur maakt mogelijk. Ik vergelijk wat ik het morele vermogen noem met het taalvermogen. Alles wijst erop dat taal een biologische capaciteit is. Bij de productie van taal zijn bepaalde hersendelen betrokken. Wij zijn de enige soort die er echt goed in is, maar we moeten onze moedertaal wel vóór de leeftijd van zeven jaar leren: dat is een soort van inprentingsperiode, daarna gaat het niet zo makkelijk meer. Taal is een flexibel systeem: er zijn verschillende talen, en we kunnen de taal die we spreken veranderen, maar alle talen hebben een paar universele wetmatigheden gemeen.

"Zo kijk ik ook tegen de moraliteit aan. Dat is een mogelijkheid die we hebben, een natuurlijke neiging, maar hoe we die